

Kutskaja O.N.

Army Academy named after Hetman Petra Sagaidachnogo

FEATURES OF PROPAGANDA ON THE BELARUSIAN FRONTS DURING THE FIGHTING OF THE RED ARMY IN EUROPE AT THE END OF WORLD WAR II

Summary

The main directions of conducting propaganda that accompanied Belorussian Fronts of the Red Army, forms of the moral and psychological influence and their practical meaning during the fighting Soviet troops in Europe in the final stages of World War II. Tasks of the organization and conduction propaganda on the entrusted fighting fronts plot pinned on the service departments which were worked inside of the enemy troops. In the autumn of the 1944 in the composition of that department were entered the sections with responsibility to work with the local population of liberated countries. Organizing and carrying out agitation campaign activities, Soviet propagandists most widely used such forms as oral (sound) broadcasting and distribution of printed materials.

Keywords: propaganda, political office, powerful loud-speakers, leaflets, demonstrations, oral agitation.

УДК 94:726.8.03(477.83-25)

DZIAŁALNOŚĆ POLSKIEGO TOWARZYSTWA OPIEKI NAD GROBAMI BOGATERYW WE LWOWIE W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Charczuk K.

Lwowski Narodowy Uniwersytet Rolniczy

W artykule autor analizuje działalność Polskiego Towarzystwa Opieki nad Grobami Bogateryw we Lwowie w okresie międzywojennym. Analizowany wkład tego towarzystwa w zakładanie cmentarzy wojskowych i porządkowanie grobów poległych żołnierzy polskich z okresu wojny ukraińsko-polskiej w latach 1918-1919 i polsko-bolszewickiej w latach 1919-1921.

Słowa kluczowe: towarzystwo, społeczeństwo, cmentarz wojskowy, memorial, pomnik dziedzictwa.

Wszystkie państwa Europy, a w tym i Polska, do ktryej po 1919 r. wchodziła Galicja Wschodnia^{*1}, na warunkach traktatu pokojowego Wersalskiego, określonych w Saint Germain, podpisanego w Paryżu 10 września 1919 r. (artykuły 171 i 172)^{**2}, po I wojnie światowej, zobowiązały się do utrzymania porządku i opieki nad grobami poległych w tej wojnie żołnierzy. Ten szlachetny obowiązek miał spełniać rząd i władze Rzeczypospolitej. Rząd miał zająć się rywnież opieką nad rozszanymi po całej Rzeczypospolitej mogiłami polskich żołnierzy z I wojny światowej (a także zmarłych bohaterów powstań listopadowego, styczniowego i innych walk wyzwolęczych), a obok nich rywnież żołnierzy innych narodowości, ktryrzy znaleźli na polskiej ziemi od kuli, czy bagnętu. O tym, czy groby mają w danym miejscu pozostać, czy też pochowane tam szczątki powinny być przeniesione do innego miejsca, miała decydować specjalna komisja, ktryra opiekowała się cmentarzami. Organizacje rządowe i władze Rzeczypospolitej, do ktryrej należała wywczas Galicja Wschodnia, były zobowiązane do opieki nad grobami polskich żołnierzy i żołnierzy z innych grup etnicznych i ugrupowań wojskowych, ktryrzy zginęli na jej terytorium. Do takich komisji na terytorium Galicji Wchodnej należały, oprycz rządowych instytucji wojewydzstw, także towarzystwa dobroczynne, ktryre dbały o ochrone grobów wojskowych i miały na celu utrwalanie historycznej pamięci o poległych żołnierzach. Do takich instytucji pyrządowych należało m.i. Polskie Towarzystwo Opieki nad Grobami Bogateryw, ktryre pomagało umożliwić polskiemu rządowi w trudnych

stosunkach finansowych wypełnić ten szlachetny obowiązek, nałożony przez wspomniany traktat pokojowy. Działalność Towarzystwa nie znalazła należytego opracowania w pracach historykwy, zajmujących się zagadnieniami odnoszącymi się do danej problematyki. Częściowo o działalności tego Towarzystwa można dowiedzieć się z prac Marii Baczyńskiej [1], Ewy Szczerbańskiej [12], Jyzeffa Białyni Chołodeckiego [2], Aleksandera Medyńskiego [6] i rywnież z publikacji w polskiej prasie międzywojennej [2, 8]. Ważne materiały o tej organizacji znajdują się we lwowskich archiwach [2, 5, 6] i rywnież w materiałach, wydanych przez same Towarzystwo Opieki nad Grobami Bogateryw i Straż Mogił Polskich Bogateryw [10, 11, 13].

Po wojnie polsko-ukraińskiej, w lipcu 1919 r., z inicjatywy Marji Ciszkowej, żony lekarza i matki jednego z poległych w tej wojnie, utworzona została nowa organizacja charytatywna, ktryra miała za zadanie opiekować się grobami poległych polskich żołnierzy. Maria Ciszkowa zwryciła się do ywczesnego dziekana wojskowego ks. Jyzeffa Panasia i prosiła go o wzięcie cmentarza w opiekę. Ks. Panaś wraz z p. Ciszkową i Julią baronową Jorkaschową utworzyli w tym celu specjalny Komitet. W tym samym 1919 r., gdy statut, ułożony przez ks. Panasia był gotowy, zarejestrowano we Lwowie Towarzystwo pod nazwą "Straż Mogił Polskich Bohateryw" [12, s. 6; 7, s. 35]. Na początku Towarzystwem kierowała Kazimierza Neumannowa, żona prezydenta Lwowa Jyzeffa Neumanna, a następnie – Wanda Mazanowska [7, s. 35]. Posiedzenia Towarzystwa odbywały się we lwowskim Ratuszu, a kancelaria mieściła się w mieszkaniu Wandy Mazanowskiej po to, by uratować rocznie znaczną kwotę, ktryrą musiano by wydać na opłaty za lokal, światło, opał, telefon, woźnego, itp.

W pierwszych dniach działalności, w tym że 1919 r., "Straż Mogił Polskich Bohateryw" zajęła się założeniem cmentarza poległych we Lwowie

^{*1} 5 marca 1923 r. Rada Ambasadorów uznała polską suwerenność nad Galicją Wschodnią.

^{**2} Pyżnej był także podpisane postanowienie traktatu pokojowego w Rydziej (18 marca 1921 r.) odnośnie do żołnierzy rosyjskiej i ukraińskiej republiki sowieckiej.

polskich żołnierzy, który później stał się znany jako "Cmentarz Obronców Lwowa" lub "Cmentarz Orłąt" [10, s. 4]. Z pomocą przyszedł również zarząd miasta Lwowa, który udzielał wydatnych subwencji i przeprowadzał niezbędne inwestycje. Zgodnie ze wskazywkami prof. dr. Kubika osadzono nowy cmentarz wojenny krzewami i kwiatami, zaś nad stroną architektoniczną przedsięwzięcia czuwała komisja budowlana ekspertów, do której należeli: pp. Witold Doliński, prof. Witold Minkiewicz, inż. Klimczak, inż. Michał Łużeczki, inż. Tadeusz Karasiński, inż. Antoni Olszewski, bud. arch. Antoni Nestarowski, prof. Juliusz Beltowski i artysta-rzeźbiarz prof. Jan Juliusz Nalborczuk oraz inż. Zygmunt Harland. Rozpisano konkurs na projekt cmentarza wojskowego. Z nadesłanych prac najwięcej spodobał się projekt studenta architektury i asystenta Politechniki Lwowskiej, Rudolfa Indrucha i to jego projekt został przyjęty. Nadzór nad pracami objął inż. Michał Łużeczki, a budowę Kaplicy prowadził bezinteresownie inż. Kazimierz Weiss. Dzięki działalności "Straż Mogił Polskich Bohaterów" na Cmentarzu Łyczakowskim powstał memoriał wojenny, stanowiący kompozycję trzech monumentalnych budowli, powiązanych architektonicznie jedną myślą twórczą. Do tej kompozycji wchodziły, m.in.: położona na wzgórzu Kaplica Orłąt w formie rotundy, poniżej kaplicy – związane z nią szeroko założonymi schodami – katakumby oraz Pomnik Chwały w formie łuku triumfalnego i dwunastu kolumn doryckich ustalonych w pylkolu. Projekt pomnika był drogi i wymagał znacznego wkładu inwestycyjnego. Wstępny kosztorys na budowę Pomnika Chwały wynosił 250 000 złotych, ale ostatecznie jego budowa wymaga znacznie większej sumy. Aby budowa była kontynuowana, konieczne było pozyskanie środków.

Wtedy z pomocą przyszły banki, instytucje finansowe, Ministerstwo Robót Publicznych i Ministerstwo Wojny. Zarząd miasta Lwowa pod kierownictwem prezydenta Józefa Neumanna na ten cel również przeznaczył znaczne sumy – władze miasta kupiły jedną kolumnę Pomnika Chwały za 7 000 złotych, na której umieszczono fundacyjny napis: "Miasto Lwów". Drugą kolumnę ufundowało miasto Poznań, trzecią – Związek Narodowy Polaków w Ameryce, czwartą – Towarzystwo Mieszczan Lwowskich – Strzelnica, pozostałe kolumny czekały na swych fundatorów. Jednak i tych funduszy było za mało na dalszą budowę cmentarza. Musiano szukać innych sposobów, aby uzyskać niezbędne środki. Towarzystwo organizowało zbiórki na ulicach miasta, w Dnie Zaduszne sprzedawało na cmentarzu świeczki, kwiaty i chorągiewki. Urządzano także podwieczorki i loterie fantowe, przedstawienia w teatrze i na wolnym powietrzu, prowadzono sprzedaż tytoniu, a od r. 1929 «Straż Mogił Polskich Bohaterów» prowadziła bufet na Targach Wschodnich w Lwowie, w pawilonie Zakłady Gazowni Miejskiej [13, s. 8].

Najwięcej dochodów przyniosły Towarzystwu dwa piękne wydania ilustrowane: "W Obronie Lwowa i Kresów Wschodnich, poległ od 1.XI.1919 do 30.VI.1919" i «Semper fidelis». W pierwszym wydaniu zebrano bogaty zbiór fotografii z tego czasu z krytykami życiorysami ks. biskupa Bandurskiego, bryg. Czesława Mączynskiego, Józefa Białyni Chołodeckiego, Adama Nechaja, Wandy Mazanowskiej, Ludwiki Białoskyrskiej. Według Kornela Makuszyńskiego była to «książka dziwna – do żadnej na świecie niepodobna». Drugie wydanie – «Semper fidelis» było obszerniejsze i bogatsze, zawierało około 700 fotografii, związanych z walkami Polaków o Lwów. Wszystkie te zdjęcia były wykonane w artystycznej rotogravurze. Obie książki wydała

własnym kosztem p. Wanda Mazanowska, długoletnia członkini i prezeska «Straży». Dzieła te stanowią dziś niezawodne źródło wiadomości stwierdzonych i prawdziwych. Książki zakupiły wszystkie polskie szkoły lwowskie, a dzięki poparciu następcy kuratora Sobińskiego p. Riemera, rywnież i inne szkoły w Polsce. Znaczną ilość egzemplarzy została zakupiona przez Polonię amerykańską. Towarzystwo także wysłało fotografie Cmentarza Orłąt do Pawilonu Polskiego Komitetu Szerzenia Sztuki Polskiej w Paryżu, gdzie wzbudziły podziw, a w r. 1929 znalazły się na Wystawie Krajowej w Poznaniu. Ze sprzedaży książek «Straż» otrzymała 70 000 złotych.

Polskie Towarzystwo Opieki nad Grobami Bohaterów to jedno z najbardziej skutecznych i wpływowych organizacji społecznych działających w okresie międzywojennym. Towarzystwo działało w oparciu o Statut przyjęty na walnym zgromadzeniu, które odbyło się 29 marca 1925 r. [3, s. 1]. Zostało utworzone zgodnie postanowieniem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rzeczypospolitej z dn. 24 czerwca 1925 r. w Warszawie i wciągnięte do rejestru stowarzyszeń i związków pod nazwą «Polskie Towarzystwo Opieki nad Grobami Bohaterów», dawniej instytucja pyrządowa «Towarzystwo Polskiego Żałobnego Krzyża», utworzona w Warszawie 15 lipca 1921 r. (wydział wojewódzki lwowski utworzony w maju 1922 r.) [2, s. 116-167]. Jego celem była «długowieczna wdzięczność Narodu Polskiego względem tych, którzy złożyli życie swoje i krew na Ołtarzu Ojczyzny dla wyzwolenia Jej z przeszło stuletniej niewoli i wywalczenie niepodległości». W oparciu o artykuły 225 i 226 Traktatu Wersalskiego, podpisanego 28 lipca 1918 r., dotyczące grobów wojskowych oraz miejscowe przepisy, Towarzystwo Opieki nad Grobami Bohaterów koncentrowało swoją działalność na porządkowaniu grobów żołnierzy polskich poległych w I wojnie światowej oraz w wojnach polsko-ukraińskiej i polsko-bolszewickiej, tj. w latach 1914-1920 [3, s. 7]. Towarzystwo miało na celu szerzenie kultu grobów polskich bohaterów, a rywnież należne uszanowanie żołnierzy innych narodowości zmarłych i pochowanych na terenach Rzeczypospolitej. Miało ono zajmować się opieką, a także dekoracją grobów wojskowych na terytorium państwa polskiego. Prezesem Stowarzyszenia Oddziału Wojewódzkiego we Lwowie był Marian Weber, jego zastępcą – Józef Białynia Chołodecki [9, s. 3-6]. Do Oddziału wchodziły rywnież znane działaczki – prezydentowa Kazimierza z Pilleryw Neumannowa i Wanda Mazanowska, a także generał Wojska Polskiego Leon Zawistowski, redaktor Stefan Rajski i inni [9, s. 3-6]. Lwowskie Towarzystwo Opieki nad Grobami Bohaterów było jednym z pierwszych w Galicji Wschodniej, jego działalność była rozszerzona na terytorium powiatów Stanisławowskiego i Tarnopolskiego. O owocnej i pracowitej działalności lwowskiego Wydziału Wojewódzkiego dowiadujemy się także z wydanego drukiem sprawozdania P. T. O. N. G. B.*³ we Lwowie za 1926 r. Lwowski Wydział Wojewódzki, jak i wszystkie inne wojewódzkie i gminne wydziały, wydziały Towarzystwa, podlegały Zarządowi Głównemu w Warszawie, który nadawał ogólny kierunek całemu Towarzystwu.

W 1926 r. Towarzystwo Opieki nad Grobami Bohaterów przeniosło biuro z gmachu Województwa do pomieszczenia Małopolskiej Straży Obywatelskiej przy ul. Galickiej 20. W ciągu 1927 r. Towarzystwo wypracowało i ogłosiło drukiem regulamin i instrukcję dla tworzenia zarządów Eksrozytur powiatowych

*³ Taki skryt jest w oryginale tekstu (patrz: Polskie Towarzystwo Opieki nad Grobami Bohaterów, Głos Polski, Lwów, 1927, nr. 2, s. 4).

i gminnych, oraz instrukcję do akcji zbierania funduszy. W życie została wprowadzona instrukcja dla członków wspierających wśród mieszkańców gmin wiejskich, stowarzyszeń i zrzeszeń, z roczną składką 60 groszy, płatną w formie cegiełek składających na ręce wyznaczonego skarbnika. W celach propagandowych Towarzystwo wydało drukiem szereg odezw i artykułów, opracowanych przez redaktora Stefana Rajskiego i wiceprezesa Józefa Białyni Chołodeckiego. Szczególnie działalność literacka Białyni Chołodeckiego była bardzo płodna – wydawał broszury: "Wojenny posiew Anioła Śmierci", "Kult Pamięci poległych", "Bohaterska działość w obronie Lwowa", i wiele innych prac, które były zamieszczone w wydanej przez Straż Mogił Polskich księdze pamiątkowej i w różnych czasopiśmie [9, s. 4].

Oprócz propagandzkiej działalności, w latach 1925 – 1927 P. T. O. N. G. B. we współpracy z innymi organizacjami i stowarzyszeniami zajmowało się porządkowaniem cmentarzy. Towarzystwo pracowało także nad ustalaniem losów poległych, spiesząc z pomocą rodzinom w poszukiwaniu ich miejsc pochówku, ekshumowaniu i przenoszeniu zwłok oraz w innych sprawach, również pomocy materialnej. Lwowski Wydział Wojewódzki opiekował się więc 100-letnim Grzegorzem Dańczukem, sługą gen. Józefa Dwernickiego, zajmował się ekshumowaniem por. hr. Karola Rewertery, sprawą grobu gen. z r. 1863 Michała Heydenreicha-Kruka, porządkowaniem groby żołnierzy kościuszkowskich: gen. Benedykta Kołyszki, Józefa Reichana, Antoniego Piyrckiego, jak również rotmistrza Wojska Polskiego z pod czasów kampanii napoleońskiej, bohatera spod Somosierry – Józefa Czółowskiego oraz sprawami innych poległych w I wojnie światowej [9, s. 3-6].

Wielką uroczystością dla Lwowa była organizowana 21 marca 1926 r. P. T. O. N. G. B. wspólnie z Małopolską Strażą Obywatelską ekshumacja i przeniesienie zwłok 155 Bohaterów na Cmentarz Obrońcy Lwowa. Podobną manifestację zorganizowało P. T. O. N. G. B. razem z M. S. O. 20 lutego 1927 r. przy przeniesieniu szczątków Legionistów II. elaznej Brygady, poległych w walce z Austrią pod Rarańczą. 2 września 1926 r. prezes Towarzystwa Marian Weber brał udział w odsłonięciu i poświęceniu pomnika 90 poległych żołnierzy, pomordowanych w 1920 r. przez bolszewików w Łopatynie.

W latach 1926–1927 P. T. O. N. G. B. zakupiło 450 krzyży betonowych na mogiły żołnierskie na Cmentarzu Janowskim we Lwowie. Na Cmentarzu Austriackim wojennym z I wojny światowej na Łyczakowie odnowiono wschodnią bramę wjazdową, ogrodzenie i ustawiono 3 500 nowych krzyży betonowych [9, s. 3-5]. Odrestaurowano również kilka cmentarzy wojskowych na terytorium Województwa Lwowskiego. Aktywna działalność Towarzystwa Polskiego była bardzo wysoko oceniana nie tylko w centralnej komierce w Warszawie – wdzięczność Towarzystwu wyrazili również generał Wojska Polskiego Jan Thulie i austriacki «Czarny Krzyż».

P. T. O. N. G. B. działało na podstawie ustawy z dn. 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych na mocy artykułu 44 Konstytucji II Rzeczypospolitej, który został wydrukowany 30 maja 1933 r. w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej [4, s. 749-751; 3, s. 1-18]. Według pierwszego artykułu statutu cmentarzami wojskowymi były: 1) groby żołnierzy, którzy zginęli za niezależność i zjednoczenie państwa polskiego, 2) groby żołnierzy, którzy zmarli lub zginęli w wyniku wojny, bez względu na narodowość, i 3) groby siostr miłosierdzia oraz wszystkie osoby, które wykonywały zleczone im czynności przy jakichkolwiek formacjach wojskowych, osoby poległe lub martwe na skutek operacji wojskowych, 4) groby jeńców wojennych i internowanych, 5) groby uchodźców rosyjskich z 1915 r.

W ustawie zauważono także, że groby rodzinne, chociażby były w nich umieszczone zwłoki osób, wymienionych w ust. 1, nie są grobami wojskowymi. Cmentarzami wojskowymi zostały uznane groby osób wymienionych w pierwszym artykule uchwały. Zgodnie z drugim artykułem rezolucji, groby wojenne, bez względu na narodowość i tożsamość religijną osób w nich pochowanych, powinny być zadbane i otoczone czcią i szacunkiem. W trzecim artykule stwierdzono, że parcele gruntowe zajmowane przez groby i cmentarze wojskowe, a także parcele gruntowe, które są potrzebne do zakładania nowych cmentarzy i groby wojskowych (z wyjątkiem parcel cmentarzy wyznaniowych i gminnych), nabywa na własność Skarb Państwa Polskiego. Według artykułu czwartego władze mają prawo do przeprowadzania ekshumacji szczątków w grobach wojskowych i przeniesienia ich do innego grobu. Artykuł piąty ustawy zabraniał przeprowadzania robót ziemnych, wznoszenia pomników i innych memoriałów na cmentarzach i grobach wojennych, bez zezwolenia władzy. Zezwolenia wymagało również robienie zdjęć fotograficznych i planów sytuacyjnych cmentarzy wojennych oraz tych groby wojennych, które są położone poza obszarem cmentarzy wyznaniowych i gminnych. Przy odpowiedniej argumentacji rząd może pozwolić rodzinie lub innym osobom na ekshumację grobu wojennego i przeniesienie szczątków w inne miejsce, lub nawet poza granice II Rzeczypospolitej oraz na przeniesienie szczątków z innego kraju. Dziewiąty artykuł informował, że naruszenie artykułu drugiego, czwartego, piątego lub też za nieodpowiednie zachowanie na cmentarzu, ponoszona jest kara administracyjna do sześciu tygodni aresztu i 500 złotych grzywny, lub jedną z tych kar.

Na podstawie tej uchwały w 1936 r. Minister Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrami Spraw Wojskowych i Opieki Społecznej wydał szczegółowe rozporządzenie wykonawcze. Przepisy te stanowiły, m. in., że opiekę nad wszelkimi grobami niezależnie od narodowości i wyznania pochowanych weń osób mają sprawować gminy, a koszty konserwacji pokrywać będzie państwo. Przy dokonywaniu wszelkich zmian: remontów, budowaniu pomników, grobowców, tablic, wykonywaniu ekshumacji, powtórnych pochówkach wymagane było zezwolenie wojewody. Przepisy tej ustawy są nadal obowiązujące.

Polacy opiekowali się cmentarzami wojskowymi jeszcze przed zakończeniem działań wojennych. Pierwszą powołaną do tego celu agendą był Oddział Groby Wojennych działający już od dn. 3 lipca 1918 r. przy Polskiej Komendzie Wojskowej w Krakowie. Działalność tę przypieczętowano w listopadzie tegoż roku, przejmując akta i agendy Wydziału Groby Wojennych C. k. Komendantury Wojskowej w Krakowie – K. u. k. Militärkommando Krakau, Kriegsgräberabteilung. Oddział ten wcielono 19.02.1919 r. do Zarządu Budownictwa Wojskowego w Krakowie jako Wojskowy Urząd Opieki nad Grobami Wojennymi, podlegający Głównemu Urzędowi w Ministerstwie Spraw Wojskowych w Warszawie. Zadaniem Urzędu była opieka nad cmentarzami, ich konserwacja, prowadzenie i uzupełnianie ewidencji poległych, dysponowanie przedmiotami pozostałymi po pochowanych. Urząd istniał do końca 1922 r., kiedy to sprawę opieki nad cmentarzami wojennymi przejęło Ministerstwo Robót Publicznych. W jego ramach powstał Oddział Groby Wojennych, a w Okręgowych Dyrekcjach Robót Publicznych – Referaty Groby Wojennych.

Głównym celem Towarzystwa Opieki nad Grobami Bohaterów było szerzenie w społeczeństwie kultu mogił polskich bohaterów i właściwego poszanowania mogił poległych żołnierzy innych narodowości pochowanych w Rzeczypospolitej.

Towarzystwo dbało i upiększało wszystkie groby wojskowe, które znajdowały się w Polsce, a także i groby polskich żołnierzy pochowanych poza krajem. Zgodnie ze statutem Towarzystwo udzielało pomocy polskiemu rządowi w jego sprawie, dotyczącej opieki nad grobami wojennymi, w miarę posiadanych funduszy. W miarę możliwości Towarzystwo udzielało również wszelkiej pomocy finansowej rodzinom poległych i zmarłych podczas wojny żołnierzy, w szczególności przy wykonaniu ekshumacji i przenoszeniu zwłok oraz wyszukiwaniu zaginionych osób. Towarzystwo udzielało pomocy rodzinom poległych żołnierzy, w tym i cudzoziemcom, w znalezieniu możliwości odwiedzenia groby swoich bliskich. Celem Towarzystwa było również aktywne rozwijanie swej działalności do tego stopnia, by było ono zdolne przejąć od Rządu i prowadzić całą akcję opieki nad grobami wojennymi [11, s. 2].

Po wyborach wyzupielających 26 stycznia 1934 r. przewodniczącą Towarzystwa została Wanda Mazanowska, jej zastępczynią i skarbniczką – Olga Zakrejsowa [12, s. 34]. Do członków honorowych Towarzystwa należeli: abp. Józef Bilczewski, abp. Bolesław Twardowski, Kornel Makuszyński (Warszawa), ś. p. Józef Neumann, pułkownik Tadeusz Petrzyński (Warszawa) i Zygmund Wiśniewski (Chicago).

W 1936 r. z inicjatywy P. T. O. N. G. B. powstała odrębna kwatera wojskowa z wojny polsko-ukraińskiej (ponad 600 pochowanych żołnierzy) na Cmentarzu Janowskim we Lwowie [1, s. 25]. Towarzystwo opiekowało się tym memoriałom wojskowym. W 1938 r. dzięki aktywnej działalności Towarzystwa obudowano blokami betonowymi 36 płyt mogilnych, odrestaurowano krzyże żelazne, ustawiono pomnik z bazaltowych płyt ku pamięci 27 nieznanym żołnierzom polskich, a także obsadzono wierzbami gęstą stok cmentarzyka [8, s. 2]. W tymże roku Towarzystwo podjęło starania o ogłoszenie konkursu na projekt wzniesienia pomnika na centralnej osi kwatery. W konkursie wzięli udział studenci uczelni politechnicznych ze Lwowa, Warszawy i Gdańska. Wygrali projekt studenci Stanisław Kaller i Tadeusz Wrecionka [8, s. 2].

Budowa pomnika została ukończona w lipcu 1939 r. Był to siedmiometrowy krzyż z czarnego granitu na tle ściany z piaskowca. W jego dolnej części umieszczono przypory tworzące rodzaj ołtarza na składanie kwiatów i wieńców, od frontu przykryte płytami z piaskowca. Teren dookoła został wyłożony płytami z kamienia. W murze za pomnikiem umieszczono pamiątkową płytę z napisem: «Bohaterom żołnierzom ze wszystkich regionów Polski, którzy polegli lub zmarli z ran w obronie

Lwowa i Kresyw Wschodnich w latach 1918–1920, wzniosło ten pomnik chwały Polskie Towarzystwo Opieki nad Grobami Bohaterów w lipcu 1939 roku». Ten pamiątkowy krzyż i napis na nim przetrwał do dnia dzisiejszego.

Kwatera ta nie była jednym miejscem spoczynku żołnierzy polskich z lat 1918–1920 na cmentarzu Janowskim. W cywilnej części zostało pochowanych około 150 osób. Na terenie cmentarza pochowano też kilkudziesięciu cywili. Mogiły uczestników, walczących na stronie Polski, znajdowały się także na przylegającym do cmentarza Janowskiego nowym kirkucie żydowskim. Memoriał żydowskich żołnierzy, walczących po stronie Polski w latach 1918–1919, składający się po powiększeniu w 1922 r., z 16 rządów mogił, w których było pochowanych 375 osób [5, s. 1–3]. Pamiętny obelisk ku czci poległych żołnierzy żydowskich na cmentarzu żydowskim zaprojektował architekt Wawrzynek Dajczak około 1919 r. [6, s. 6].

W latach 1918–1920, zanim doszło do utworzenia cmentarzyka wojennego na 37 polu cmentarza Janowskiego we Lwowie, liczba pochowanych tu żołnierzy ulegała ciągłym zmianom [1, s. 24]. Chowano tu poległych na froncie Polaków i Ukraińców, ofiary cywilne wojny polsko-ukraińskiej (wspólny gryb 9 osób z listopada 1918 r.) [1, s. 24], a także włoskich, austriackich i rosyjskich żołnierzy – pierwszych ofiar I wojny światowej (8 grobów pojedynczych i 12 grobów masowych, przeniesionych z 28. pola w sierpniu i wrześniu 1914 r.), [1, s. 24]. W pierwszych latach po wojnie polsko-ukraińskiej tutaj przywożono ekshumowane szczątki z różnych pol bitewnych Galicji Wschodniej. Do grupy tej dołączyli również ci, którzy w tym czasie zmarli we Lwowie śmiercią naturalną.

W okresie międzywojennym, dzięki działalności Polskiego Towarzystwa Opieki nad Grobami Bogateryw we Lwowie powstały dwa memoriały wojskowe: "Cmentarz Orłąt" na Cmentarzu Łyczakowskim i wojskowy z okresu wojny ukraińsko-polskiej na 37. polu Cmentarza Janowskiego. Jednocześnie Towarzystwo opiekowało się cmentarzami powstania listopadowego z lat 1831–1832 oraz styczniowego z lat 1863–1864 a także I wojny światowej. Strefą działalności P. T. O. N. G. B. – organizacji charytatywnej, działającej w Galicji Wschodniej w okresie międzywojennym, było propagowanie i kultywowanie pamięci o poległych bohaterach. Towarzystwo również wniosło znaczący wkład w tworzenie świadomości narodowej młodego pokolenia Polaków w tamtych i dzisiejszych czasach.

Bibliografia:

1. Baczyńska M. Przewodnik po cmentarzach lwowskich Łyczakowskim i Janowskim / Maria Baczyńska. – Lwów: nakładem Polskiego Towarzystwa Opieki nad Grobami Bohaterów. – 1937.
2. Białynia Chołodecki J. Patriotyzm Lwowa w epoce porozbiorowej/ Józef Białynia Chołodecki // Studia Lwowskie. (BL XXXI – XXXII). – Lwów, 1932. – S. 166–167.
3. Centralny Państwowy Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie [dalej – CPAH], f. 865, opis 1, sprawa 2, s. 1.
4. Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 30 maja 1933. – Nr. 39.
5. Lwowski Państwowy Archiwum Obwodowy [dalej – LPAO], f. 1, opis 30, sprawa 4489, s. 1–3.
6. LPAO, f. 1, opis 168, s. 6.
7. Medyński A. Ilustrowany przewodnik po cmentarzu Łyczakowskim. – Lwów, 1937.
8. Należniak P. Zapomniane Orłęta/ Paweł Należniak // Gazeta Polska: Historia – II Rzeczpospolita. – Rocznik: nr. 44. – 2 listopada 2011. – S. 1–8.
9. Polskie Towarzystwo Opieki nad Grobami Bohaterów. – Głos Polski. – Lwów, 1927. – Nr. 2.
10. Przewodnik po cmentarzu Obrońcyw Lwowa. – Nakładem Straży Mogił Polskich Bohaterów. – Lwów, 1934.
11. Statut «Polskiego Towarzystwa Opieki nad Grobami Bohaterów». – Warszawa. – 24 czerwca 1925.
12. Szczerbańska E. Cmentarz Obrońcyw Lwowa i działalność Towarzystwa Straży Mogił Polskich Bohaterów/ Ewa Szczerbańska. – Nakładem Towarzystwa Straży Mogił Polskich Bohaterów. – Lwów, 1934.
13. W szesnastą rocznicę. – Nakładem Towarzystwa Straży Mogił Polskich Bohaterów. – Lwów, 1934.

Харчук Х.Р.

Львівський національний аграрний університет

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ОХОРОНИ ВОЄННИХ МОГИЛ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЛИЧИНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1927-1939 РОКІВ)

Анотація

У статті автор розглядає діяльність Польського Товариства над могилами героїв у Львові в міжвоєнний період. Проаналізований вклад товариства у закладання військових цвинтарів і упорядкування могил загиблих польських воїнів з періоду польсько-української війни 1918-1919 рр. та польсько-радянської війни 1919-1921 рр.

Ключові слова: товариство, воєнні цвинтарі, воєнні поховання, полегли герої, національна пам'ять.

Харчук Х.Р.

Львовский национальный аграрный университет

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА ОХРАНЫ ВОЕННЫХ МОГИЛ НА ТЕРРИТОРИИ ГАЛИЦИИ В МЕЖДЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД (1927-1939 ГОДОВ)

Аннотация

В статье автор рассматривает деятельность Польского общества по уходу за могилами героев во Львове в междувоенный период. Проанализирован вклад общества в создание военных кладбищ, а также мероприятия по уходу за могилами погибших польских воинов из периода польско-украинского войны 1918-1919 гг. и польско-советской войны 1919-1921 гг.

Ключевые слова: общество, военные кладбища, военные захоронения, погибшие герои, национальная память.

Kharchuk K.

Lviv National Agrarian University

ACTIVITIES OF UKRAINIAN SOCIETY OF WAR GRAVES PROTECTION ON THE TERRITORY OF GALICIA DURING INTERWAR PERIOD (1927-1939)

Summary

In the article the author considers the activities of the Polish society for the care of the graves of the heroes in Lviv during the interwar period. The contribution of the society in the establishment of military cemeteries, as well as measures for the care of the graves of Polish soldiers who died from the period of the Polish-Ukrainian War of 1918-1919 and the Polish-Soviet War in 1919-1921 is analyzed.

Keywords: society, military cemetery, war graves, dead heroes, national memory.

УДК 94(477)

ТЕОРІЯ НАЦІЇ ТА НАЦІОНАЛІЗМУ У ТВОРАХ ДМИТРА ДОНЦОВА (1913-1939 РОКІВ)

Шліхта І.В.

Національний транспортний університет

Проаналізовано теорію нації та націоналізму у працях Дмитра Донцова 1913–1939 років. Автор дійшла висновку, що погляди Донцова на природу нації та націоналізму мають наукову цінність. Донцов мав величезний потенціал як дослідник у галузі студій націоналізму, однак не реалізував його повністю, оскільки обрав роль ідеолога націоналізму.

Ключові слова: Дмитро Донцов, націоналізм, український націоналізм, нація, українська нація, студії націоналізму.

Постановка проблеми. Студії націоналізму – перспективний напрям у сфері гуманітарних досліджень. Розквіт цих студій закордоном припав на ХХ століття, однак на пострадянському просторі вивчення націоналізму все ще перебуває на етапі становлення. Попри це, ще на початку ХХ століття поза межами радянської України дослідники активно працювали над осмисленням природи (української) нації та (українського) націоналізму. Саме тому ознайомлення з доробками українських вчених (термін вжито в широкому сенсі) першої половини ХХ століття у цій галузі є надзвичайно важливим. Особливо якщо йдеться про таку знакову в історії України постать як Дмитро Донцов. Аналіз внеску Донцова в теоретичне осмислення явищ нації та націоналізму до-

зволяє простежити тяглість студій націоналізму в Україні й поглянути з іншої перспективи на цю людину, адже для загалу науковців Донцов – ідеолог, а не теоретик націоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. По статі Дмитра Донцова присвячено чималий масив наукової літератури. Особливо варто відзначити ґрунтовні розробки Михайла Сосновського [29], Михайла Чугуєнка [30] та Сергія Квіта [22]. У 2007 р. створено Науково-ідеологічний центр імені Дмитра Донцова, співробітники якого всебічно досліджують спадщину «головного» ідеолога українського націоналізму.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що активне вивчення творчого доробку Донцова триває з 1920-х рр.,